

Oslikavanje tijela kao područje istraživanja i poticaj za dizajn tekstila

---

Mišić, Viktoria

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:201:672210>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET**

**DIPLOMSKI RAD
OSLIKAVANJE TIJELA KAO PODRUČJE ISTRAŽIVANJA I POTICAJ ZA
DIZAJN TEKSTILA**

Viktorija Mišić

Zagreb, listopad 2020. godine

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET
Zavod za dizajn tekstila i odjeće

DIPLOMSKI RAD
OSLIKAVANJE TIJELA KAO PODRUČJE ISTRAŽIVANJA I POTICAJ ZA
DIZAJN TEKSTILA

Mentor:

izv. prof. art. Koraljka Kovač Dugandžić

Student:

Viktorija Mišić

Matični broj: 0117220930

Zagreb, listopad 2020. godine

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF TEXTILE TECHNOLOGY
Department of Textile and Clothing Design

GRADUATE THESIS
BODY PAINTING AS A DOMAIN OF RESEARCH AND INCENTIVE FOR
TEXTILE DESIGN

Mentor:

izv. prof. art. Koraljka Kovač Dugandžić

Student:

Viktorija Mišić

Identification number: 0117220930

Zagreb, October 2020.

Temeljna dokumentacijska kartica

Zavod u kojem je izrađen rad	Zavod za dizajn tekstila i odjeće
Broj stranica	69
Broj slika	77
Broj literaturnih izvora	28
Broj likovnih ostvarenja	4
Broj ECTS bodova	10
Članovi povjerenstva	red. prof. art. Andrea Pavetić izv. prof. art. Koraljka Kovač Dugandžić izv. prof. dr. sc. Martinia Ira Glogar doc. art. Marin Sovar
Datum prijave i obrane rada	30. 10. 2020.

SAŽETAK

U teorijsko-znanstvenom dijelu diplomskog rada prikazat će se povijesni pregled tradicije ukrašavanja tijela, isto tako i suvremeni primjeri aktualnih autora vezanih za to područje. U teorijskom dijelu rada biti će naglasak na tradicionalnom oslikavanju tijela afričkog plemena Surma. U kreativnom, odnosno eksperimentalnom dijelu prikazat će se kreativni proces skicama i radovima kolekcije dizajna tekstila u tehnikama bojadisanja prirodnim bojilima. Motivi oslikavanja tijela uz pomoć prirodnih bojila prenijet će se na tekstil od prirodnog materijala, te tako povezati dvije cjeline u jednu, oslikavanje tijela s dizajnom tekstila.

Ključne riječi: oslikavanje tijela, prirodno bojanje, dizajn tekstila

Key words: bodypainting, natural dye, textile design

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. TEORIJSKI DIO	5
2.1. UKRAŠAVANJE TIJELA KROZ POVIJEST	5
2.2. OBLICI UKRAŠAVANJA TIJELA	9
2.2.1. Tetoviranje	10
2.2.2. Skarifikacija	12
2.2.3. Sakaćenje	13
2.2.4. Oslikavanje tijela	15
2.3. SUVREMENI UMJETNICI OSLIKAVANJA TIJELA	17
2.3.1. Emma Hack	17
2.3.2. Liu Bolin	19
2.3.3. Carla's Dreams	21
2.3.4. Laolu Senbanjo	23
2.4. TEKSTILNI UMJETNICI	26
2.4.1. Aïssa Dione	26
2.4.2. Nike Davies-Okundaye	28
2.4.3. Hana Getachew	30
2.5. AFRIKA	32
2.5.1. Afrička umjetnost	34
2.6. SURMA NAROD	35
2.6.1. Umjetnost oslikavanja tijela kod naroda Surma	40
2.6.2. Primjeri dizajna oslikavanja tijela Surma naroda	46
3. METODIKA RADA	48
3.1. EKSPERIMENTALNI DIO – KREATIVNI PROCES	48
3.1.1. Proces bojanja tkanine	48
3.1.2. Spravljanje prirodnih boja za oslikavanje	52
3.2. KREATIVNI PROCES	52
3.3. LIKOVNA ANALIZA	54
3.3.1. Moguća primjena	63
4. ZAKLJUČAK	65
5. LITERATURA	66
5.1. IZVORI SLIKA	67

1. UVOD

Cilj je ovog diplomskog rada istraživanje ukrašavanja tijela kroz povijest, s naglaskom na oslikavanje tijela, u svrhu moguće primjene na tekstil. Ljudi su svoja tijela ukrašavali tisućama godina, a to ukrašavanje nosilo je specifične kulturne i društvene važnosti. Tijekom vremena mijenja se značenje i važnost ukrašavanja tijela. Pojam ukrašavanje tijela podrazumijeva sve tjelesne modifikacije koje se primjenjuju na tijelo, bile one trajne ili privremene, kao što je oslikavanje tijela. U teorijskom dijelu rada bit će razrađena tema oslikavanja tijela kroz povijest te oslikavanja tijela kod afričkog Surma plemena. U ovom radu osnovna kreativna ideja temelji se na spoju tehnike oslikavanja tijela s tehnikom bojadisanja i oslikavanja na tekstilu.

Metodika rada donosi uvid u eksperimentalni proces izrade likovnih predložaka nastali kao odgovor na odabranu temu. Kao inspiracija u izradi mape likovnih predložaka prikazana je tema oslikavanja tijela među pripadnicima afričkog plemena Surma. Motivi oslikavanja tijela, koje i danas prakticiraju pripadnici Surma plemena, bit će prikazani na tekstilu, tehnikom oslikavanja na tekstilu prirodnim bojilima.

2. TEORIJSKI DIO

2.1. UKRAŠAVANJE TIJELA KROZ POVIJEST

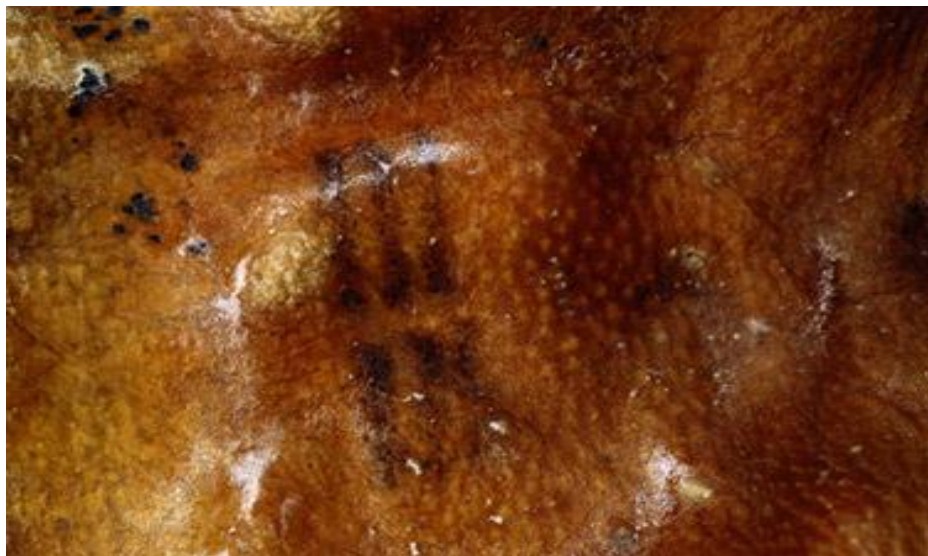
Od početka vremena čovjek kao misaono biće ima potrebu ostavljati poruke drugim ljudima, bilo u vidu spiljskih crteža, kipova ili otisaka na svojoj koži. Kako će poruka koju prenosi izgledati u očima primatelja i hoće li je on htjeti prihvatiti kao takvu, u tom trenutku čovjek ne može znati. Upravo zbog toga, ljudska kultura, odnosno pojedinac sam, kasnije se susreće s osuđivanjem prakse tjelesnih modifikacija i ukrašavanja. Ukrašavajući svoje tijelo, nositelj komunicira sa svijetom te jasno iskazuje svoje stavove, strahove i želje. Neprestani razvoj ljudskog društva utjecao je i na mijenjanje standarda ljepote kroz stoljeća. U kulturi gdje je vanjština veoma važna, koža, kao najveći ljudski organ, platno je na koje projiciramo naše najveće fantazije i najdublje strahove [1].

Ukrašavanje tijela kroz povijest imalo je različita značenja, bilo religijska, ritualna ili estetska, neovisno o stupnju civilizacijskog razvoja, kulturi i kontinentu. Svojevrsni ritual ukrašavanja tijela seže sve do prapovijesti te mnogi povijesni nalazi, iz najranijih razdoblja, svjedoče o tome. Već je u starom Egiptu jako popularno bilo tetoviranje, a jedan od najbizarnijih načina ukrašavanja tijela potječe iz Kine, gdje se, sve do 20. stoljeća, primjenjivao jedan od najboljih kozmetičkih sakaćenja na način da se zaveže donji dio noge kako bi se dobilo tzv. lotosovo stopalo. Ovo je najbolji pokazatelj kako ukrašavanje nije značilo samo uljepšavanje, nego i određenu dozu tjelesne boli [2].

Najstarija poznata tetovaža datira 3300 pr.n.e. Godine 1991. u austrijskim Alpama blizu Innsbrucka pronađena je zamrznuta mumija – popularno nazvana Ötzi. Tijelo mumije bilo je prekriveno crnim tetovažama u formi paralelnih linija, koje su bile smještene u području zglobova tijela i na leđima [3]. Serup i sur. navode kako se vjeruje da su tetovaže na zglobovima ledenog čovjeka služili u medicinske svrhe ne bi li izliječile bol.

Slika 1. Prikaz tetovaže na tijelu Ötzi mumije

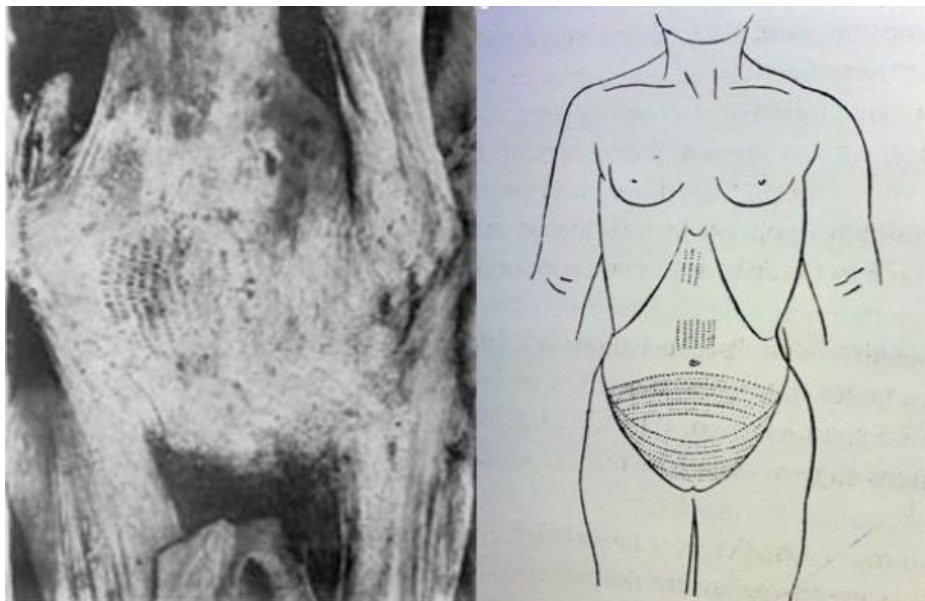

Slika 2. Prikaz tetovaže na tijelu Ötzi mumije

Artefakti, koji su vjerojatno služili pri ukrašavanju tijela tetovažama, pronađeni su u Europi i mogu početak tetoviranja smjestiti još dalje u povijest, možda čak i do paleolitika, otprilike prije 10 000 – 50 000 godina. Samo zato što arheološki pronalasci sežu do navedenog ne znači da ukrašavanje tijela tetovažama kao kultura nije započelo mnogo ranije. Kako Poon navodi za razliku od antičkog lončarstva i crteža u spiljama, tetoviranje je mnogo teže istraživati s

obzirom na to da je platno na kojem nastaju tetovaže upravo ljudska koža. Također, navodi da je prva tetovaža vjerojatno produkt slučajnog zaostajanja pigmenta u tijelu prilikom ozljede, što je kasnije potaklo ljude na modifikaciju vlastitog tjelesnog izgleda. Koža je, kako znamo, jedan od najslabije očuvanih artefakata, stoga ne možemo sa sigurnošću reći koja je godina ishodišna točka tetoviranja [4]. Pretpostavljajući da tetoviranje i ostali oblici tjelesnih modifikacija datiraju davno prije pronađenih artefakata, možemo nagađati da su započeli upravo u Starom svijetu – Africi ili Euroaziji. Ostatke stvarnih fizičkih dokaza o postojanju tetovaža još u doba Egipćana godinama su zanemarivali egiptolozi.

Danas svjedočimo brojnim otkrivenim mumijama čije ostatke kože krasi tetovaže. Potkraj 19. stoljeća u Tebi otkrivena je mumija pod nazivom Amunet, svećenica božice Hathor, čije tijelo krasi nekoliko tetovaža. Dizajn tetovaža se sastojao od više dijamantnih oblika sastavljenih od niza točaka. Položaj linija i točaka bio je smješten u apstraktne geometrijske uzorke. Znakove na trbuhu povezujemo s ritualom plodnosti, dok se za položaj drugih oznaka na tijelu vjeruje da su služile za neke vrste obrednih ili vjerskih rituala. Dizajn, kakav je pronađen na Amunet, arheolozi su pronašli na još nekoliko mumija, a sve su bile žene.

Slika 3. Tetovaže na mumiji svećenice Amunet

Najraniji dokazi o kulturi tetoviranja u Japanu pronađeni su u glinenim figurama čije je lice bilo izrezbareno predstavljajući tetovaže. Japanci su vjerovali kako je njihova tetovaža svojevrsni talisman i zaštita od zlih duhova. Japanske tetovaže spadaju u najpopularniji i

najrašireniji stil tetoviranja širom svijeta. Japanska kultura tetoviranja poznata je po tome što svaki dio tetovaže ima određeno značenje te je upravo to razlog zašto je tako široko rasprostranjena [5].

Kada je riječ o razlozima ukrašavanja, osim da bi pokazali pripadnost određenoj grupi, tu je i privlačenje suprotnog spola, ukrašavanje kao način izražavanja ili pak podvrgavanje modi. U plemenskim kulturama ukrašavanje tijela ima obredno ili vjersko značenje. Muškim pripadnicima nekih plemena tetovaže ili oslikavanje tijela su, kao i drugi brojni bolni rituali poput skarifikacije i obrezivanja, bili pokazatelj da su zaslužili da ih se tretira kao odraslog člana društva. Za razliku od privremenih modifikacija poput oslikavanja tijela bojama, kojim se najčešće koristi u obredne svrhe, tetovaže i ostali oblici, poput skarifikacije, upotrebljavani su kako bi se pokazalo nečije mjesto u društvu.

Danas najrašireniji oblik ukrašavanja tijela jest njegovo oslikavanje. Nije trajno, dopušta ponavljanje, a posebno je rašireno na Papua Novoj Gvineji, u Sudanu, kod plemena Nuba, te u Etiopiji kod plemena Surma. Ovdje se radi o doslovnom smatranju tijela slikarskim platnom gdje se oslikani likovi savršeno stapaju sa tjelesnim udubinama i oblicima. Iako je moguća pojava figurativnih, najčešće su to ipak apstraktni oblici koji savršeno ističu pojedine dijelove tijela. Tijelo najčešće oslikavaju mladići kako bi izrazili umjetničke sklonosti, ali i radi vlastitog zadovoljstva i iskazivanja tjelesnog zdravlja [6]. Oslikavanje tijela ili *body painting* uobičajena je metoda ukrašavanja i modificiranja tijela pripadnika afričkih plemena pri izvođenju religijskih rituala, ceremonija slavlja i pokazivanja spolne zrelosti [7]. Upotrebljavane boje su često, ako ne i uvijek, simboličke prirode: crvena boja simbolizira npr. krv, smrt ili plodnost [8]. Uzorci stvoreni prilikom ukrašavanja tijela, ne bi li prikazali važnost određenog događaja, prenose i emocionalnu stranu nositelja u tom trenutku. Onaj koji nanosi boju inspiriran je svojim viđenjem prirode, maštom, ali i tradicionalnim afričkim maskama. Slikarije stvorene na tijelu većinom su kombinacije linija, boja, tekstura i prostora (praznine). *Body painting* u afričkim plemenima možemo smatrati pokušajem prenošenja poznatog i nepoznatog potezima kista.

Slika 4. Proces oslikavanja lica i tijela u plemenu Surma

2.2. OBLICI UKRAŠAVANJA TIJELA

Kroz povijest, a i danas je prisutno ukrašavanje tijela raznim načinima zbog iskazivanja pripadnosti etničkim ili nekim plemenskim skupinama, prenošenja poruke, i sl. Povijesno ukrašavanje i obilježavanje tijela ovisno o mjestu i vremenu nastanka ima različitu svrhu. U knjizi „Moda“ Gillo Dorfles ukrašavanje i obilježavanje tijela s obzirom na svrhu dijeli na obredno i estetsko. Napominje kako se u ukrašavanju u obrednim svrhama ne vodi računa o estetskom izgledu, nego se ukrašavanje izvodi radi obreda samog, bilo to vjersko ili inicijacijsko, dok je estetsko ukrašavanje svojevoljno. Dorfles nam govori: „Za razliku od obreda, koji, naprotiv, ima točno određene funkcije, moda je povezana s prolaznošću koja, iako je apovijesna i antidijakronska, ipak uvijek prijanja uz procese prirodene određenoj civilizaciji" (Dorfles 1997:138). Sukladno time, isprepleće se proces objektivnosti i subjektivnosti tijela koji povijesno sve češće gubi određenu funkciju kao jedinstvenu ulogu. Unatoč prolaznom elementu koju Gillo Dorfles navodi, tijelo u ovom slučaju postaje nositelj „radnje“ ili „povijesti“ te ponovno pojašnjava ulogu individue, društva te civilizacije u određenom povijesnom kontekstu. Neovisno o kojem elementu mode je riječ, tijelo je subjekt

koji stvara značenje [9]. Kao načine ukrašavanja tijela, možemo izdvojiti tetoviranje, skarifikaciju, sakaćenje i oslikavanje tijela.

2.2.1. Tetoviranje

Tetoviranje, kao dio čovjekova stvaranja stoljećima, prisutno je gotovo u svim dijelovima svijeta. Sama tetovaža, ovisno o nositelju ima različito značenje i ulogu kao što su: zaštita od zlih sila i prirodnih nepogoda, magična uloga, talisman ili je čisto dekorativne prirode. Kroz stoljeća postojanja, osim navedenog, tetovaže su imale ulogu pokazatelja statusnog simbola u društvu, bračnog statusa te važnijih postignuća u životu. Funkcija i simbolika tetovaže različite su od kulture do kulture u kojoj se pojavljuje.

DeMello navodi kako su tetovaže duboko utkane u tradicionalno društvo. Iako dekorativne, one su sredstvo komunikacije i pokazatelj položaja, vjerskog opredjeljenja, bračnog statusa, važnih postignuća i ostalih važnijih stvari. Kao što je već navedeno, vjeruje se da tetovaže imaju i magijsko djelovanje kao što je zaštita od bolesti, zla i zlih duhova, neplodnosti ili izvor snage i hrabrosti. Prisjećajući se starih civilizacije, točnije gledano Perzijanaca, DeMello navodi da su u njihovoj kulturi tetovaže upotrebljavane radi dehumanizacije čovjeka i obilježavanja istog kao roba, zatvorenika ili vojnika koji pripadaju nekome [8].

S obzirom na to da je ljudska koža jedan od najslabije očuvljivih artefakata, ne može se s preciznošću utvrditi godina početka primjenjivanja prakse tetoviranja. Europsku kulturu tetoviranja možemo promatrati pomoću prizme barbarskih naroda poput Kelta, Gota, Pikta ili Gala. Tetovaže u keltskoj kulturi bile su veoma česte među ratnicima, smatrajući kako će njima zastrašiti neprijatelja. Iako poznati po svojoj ratničkoj tradiciji, Kelti su pored toga bili nadareni umjetnici i priznate zanatlije. Keltska kultura „slavila“ je ukrašavanje tijela. Ono što znamo jest da se piktski narod često nazivao i obojenim narodom. Smatra se da je tijelo Pikta u većem dijelu bilo ukrašeno tetovažama [10].

Na našim prostorima tetoviranje je poznato još iz vremena Ilira i Tračana jer su se plemena razlikovala upravo po tetovažama. Poznato je i povijesno uvjetovano tetoviranje (ratovi s Turcima), tzv. „sicanje“ koje se zadržalo u zaleđu Šibenika i Sinja te nekim dijelovima Bosne i Hercegovine s katoličkim stanovništvom. Radi se o tetoviranju križića i ornamenata

sastavljenih od križića, uglavnom na rukama, ali i na prsima i čelu, u početku kod svih, a zatim samo kod žena. Te su tetovaže služile kako bi se pokazala pripadnost katoličkoj vjeri i spriječilo „odmetnuće od vjere“. Kako bi zaštitili svoju djecu i žene od Turaka, tetovirali su im posebice ruke i prste, ali i prsa te ponekad čela. Tehnikom 'sicanja' starije žene su mlađima tetovirale znakove križa, krune i točkica u raznim oblicima kako bi bile odbojne Turcima, a u slučaju otmice, kako bi Turci uvijek znali kojoj je religiji djevojka nekada pripadala. Ova praksa predstavlja neizbrisiv simbol katolicizma u Bosni i Hercegovini. Tetovirala su se djeca (pretežito djevojčice) od šest do šesnaest godina pomoću prirodnih materijala poput majčina mlijeka, meda, ugljena i pljuvačke [2].

Slika 5. Tradicionalna hrvatska tetovaža

2.2.2. Skarifikacija

Skarifikacija jest trajna modifikacija tijela, gdje se prilično bolnim ožiljcima stvaraju *printovi*, slike, motivi i riječi na koži. Postoje razni načini stvaranja ožiljaka, ali najčešće se to radi rezbaranjem ili žigosanjem (koristi se ili vrući ili ledeni žig) kože. Kao i tetoviranje, skarifikacija nije ništa novo, a podrijetlo vuče iz plemenskih zajednica. Pojam skarifikacija najčešće vezujemo za vrstu trajnog obilježavanja i ukrašavanja tijela ožiljcima. Još je u starom Egiptu skarifikacija bila vrsta ukrašavanja koja je jako boljela, tako da to nije bilo obično ukrašavanje tijela, već i pokazatelj koliki stupanj boli mogu podnijeti.

Ova je tehnika najpopularnija u afričkim plemenima, isto tako i u australskim. U određenim afričkim plemenima skarifikacija označava i određuje starosnu dob, životnu fazu itd. Čin skarifikacije u afričkim plemenima jedna je sasvim jednostavna a veoma bolna radnja. Čine to tako što zadignu komad kože trnom i zasjeku nožem ili britvom kako bi se stvorio ožiljak [11]. Nastala izbočina naziva se keloida te je trajnija što je viša, a svaka veća se smatra ljepšom, kako kod muškaraca, tako i kod žena. Afrikancima kao pripadnicima populacije s tamnijom bojom kože pigment koji se stavlja pod kožu tijekom tetoviranja sam po sebi ne dolazi dovoljno do izražaja, stoga su razvili svoju metodu tetoviranja. Nerijetko kada se spominje tetoviranje u Africi, govori se upravo o skarifikaciji.

Skarifikacijski dizajni primitivni su oblici tetovaža načinjeni isključivo od linija i točaka različita ispupčenja. U nekim kulturama, žena koja ima takve ožiljke na abdomenu, znači da je spremna biti majka. Negdje ono predstavlja bračni, politički ili klasni status. Prilikom inicijacije, skarifikacijom u nekim plemenima, prsa, leđa i stražnjica udaraju se bambusovim štapom kako bi se testirala disciplina i snaga. Rezultati su udarca ožiljci koji predstavljaju zube krokodila koji je progutao dječaka tijekom ceremonije te je iz toga proizašao muškarac [12].

Slika 6. Skarifikacija

2.2.3. Sakaćenje

Sakaćenje jest izraz za čin nanošenja ozljede koje za posljedicu ima trajnu promjenu na tijelu nekog čovjeka ili životinje, bilo u obliku smanjenja njegove funkcionalnosti (invalidnost), bilo estetske kvalitete. Motivi, kao i vrste i razine sakaćenja, mogu biti raznoliki, ovisno o različitim okolnostima. U nekim se kulturama sakaćenje provodi nad djecom kako bi ona postigla određeni estetski ideal, odnosno iz religijskih razloga [13].

Jedan od najbizarnijih načina ukrašavanja tijela potječe iz Kine, gdje se primjenjivao jedan od najbolnijih kozmetičkih sakaćenja na način da se zaveže donji dio noge kako bi se dobilo tzv. lotosovo stopalo. Praksa vezanja stopala bi započinjala još u dječjoj dobi od pet ili šest godina. Maleno stopalo u Kini može se usporediti s uskim strukom u viktorijanskoj Engleskoj, a koji je tada predstavljao visinu ženine otmjenosti – uži struk znači otmjenija dama. Kinezi su, vezivanjem stopala, mijenjali oblik i usporavali njihov rast, te se smatralo da ona tako postaju erotičnija i izazovnija. Sakaćenjem, pak, smatramo neki oblik izobličavanja tijela.

Deformiranje su lubanje radili već djeci višeg roda u starom Egiptu, Grčkoj i Rimu. Pojavilo se i u Nizozemskoj i Francuskoj te u Africi. Cilj je gotovo svugdje uvijek bio isti - stvaranje i prilagođavanje različitim idealima ljepote. Umjetno deformiranje ljudskih lubanja nije nikakva

novost, taj je neobičan običaj poznat širom svijeta i prakticira se već tisućama godina. Riječ je o namjernom deformiranju oblika glave dojenčadi u kojem se letvicama, jastučićima ili raznim pokrivalima postiže željeni oblik lubanje. Motiv je bio isti kod svih – izdužena je glava simbolizirala višu klasu, kao i visoku inteligenciju [14].

Krajnji primjer izobličavanja tijela nalazimo kod Karena u Burmi - žene tijekom čitavog života postupno dodaju nove prstene na vrat. Tradicija nalaže da se djevojčicama, kad napune pet godina, oko vrata stavljaju prsteni koji teže oko dva kilograma. Broj se vremenom povećava, a dozvoljeno je nositi najviše dvadeset i pet prstena. Iako je ovo poznato kao izduživanje vrata, on zapravo ostaje isti, ali se ramena i grudni koš spuštaju pod pritiskom i tako se stvara efekt dugačkog vrata. Neki tvrde da je izduženi vrat simbol ljepote, a drugi da je neprivlačan i da se žene na taj način čuvaju od pripadnika suparničkih plemena [6].

Umetanje diskova u usne ili ušne resice većinom su karakteristične za područja Afrike. Tradicija nalaže da žene iz plemena počnu sa razvlačenjem usne prije nego što stasaju za udaju. Donja usna se prvo probuši i u rupu se stavi štapić, a kako vrijeme odmiče, u probušenu usnu se stavljaju sve veći i veći diskovi od gline ili drveta, dok god se usna može rastezati. Što je usna šira, to je djevojka privlačnija muškarcima i veća je šansa da joj bude ponuđen brak.

Slika 6. Žena iz Surma plemena s diskom u donjoj usni

2.2.4. Oslikavanje tijela

Oslikavanje tijela oblik je umjetnosti koji nas je pratio od prapovijesnih doba nastanka ljudske rase pa sve do modernog doba kada se umjetnik koristi ljudskim tijelom kao inovativno platno koje može prikazati ljudsku ljepotu kao niti jedan umjetnički stil prije nje. Mnogi vjeruju da je oslikavanje tijela bio prvi oblik umjetnosti kojim su se koristili ljudi, a arheološki dokazi su blizu potvrde toga. Zapisi raznih drevnih i modernih plemena iz Afrike, Europe, Azije i Australije pokazuju jasne zapise o njihovoj baštini oslikavanja tijela. Korištenjem prirodnih pigmenata iz biljaka i plodova drevni su se ljudi ukrašavali obrednim slikama, tetovažama, *piercingima*, umetanjem diskova pa čak i ožiljcima. Prema mnogim povjesničarima, oslikavanje tijela bilo je važan dio svakodnevnog i duhovnog života, često je pokazivalo unutarnje kvalitete osobe, želje, slike bogova i mnoge prirodne ili ratne teme. Oslikavanje tijela često se primjenjivalo za vjenčanja, pripreme za rat, smrt ili sprovode, prikazivanje položaja i čina i obreda u odrasloj dobi.

Pored privremenih boja na tijelu, mnoge su kulture koristile boju za lice ili trajno tetoviranje koje može pokazati puno veće detalje od slika izrađenih od prirodnih pigmenata. Sve su te drevne tradicije polako putovale usponom suvremene ljudske civilizacije, uspjevši ostati dio tradicije čak i u moderno doba. Neki primjer suvremenih oslikavanja tijela mogu se naći u Indiji (gdje se mladenke ukrašavaju tetovažama) i afroameričkim indijanskim plemenima, koja koriste oslikavanje tijela za mnoge svoje vjerske ceremonije. Za razliku od ostalih vrsta ukrašavanja, oslikavanje tijela spada u privremenu modifikaciju ljudskog tijela u svrhu prezentiranja umjetničkog izričaja [15].

Body painting ili oslikavanje tijela ograničen samo na područje ljudskog lica poznatiji je još kao *face painting* [16]. Svako društvo ima razvijenu svoju jedinstvenu *body art* kulturu, bila ona uočljiva ili ne. Rituali su nešto što je dio svakog društva bez obzira na geografsku i vremensku smještenost. Najprimitivniji oblik oslikavanja tijela nalazimo u plemenskim kulturama kod kojih je u velikoj mjeri vidljivo i već navedeno tetoviranje.

Plemena, tradicionalno, tijela ukrašavaju bojom dobivenom iz pigmenta gline, krede i drugih prirodnih sirovina. Ovakav čin ukrašavanja tijela u plemenskim kulturama najčešće vidamo tijekom svečanih obreda poput rođenja, ženidbe, smrti ili ulaska u pubertet. Oslikavanje je tijela poseban oblik suvremene umjetnosti koji je stvorio sintagmu „tijelo kao platno“ [17]. Oslikavanje tijela ili *body painting* veoma je važan oblik izražavanja pojedinca, kako na

duhovnom, tako i na sociološkom planu. Slikarije po tijelu mogu predstavljati moć, ono što je onaj kojeg krase postigao i doživio, svojevrsnu „osobnu iskaznicu“, odnosno sredstvo raspoznavanja među drugim plemenima ili tetovaže kao najprimitivniji oblik zaštite od zlih sila i duhova.

Trenutak ekspanzije oslikavanja tijela je došao sa osnivanjem *hippie* pokreta u Americi, koji objeručke prihvaća seksualnost, psihodeliju i golotinju kao način života [15]. Danas se *body painting* ili oslikavanje tijela može naći u nekoliko oblika: oglašavanje, modni *body painting*, *airbrush*, *body painting* performansi i sl. Oslikavanje tijela kao jedan od provokativnijih načina stjecanja pozornosti odličan je upravo za političke proteste ili kao alat pri oglašavanju nekih većih događanja. Iako je često oslikavanje tijela povezivano s umjetnošću tetovaža, oni nikako nisu sinonimi. Postoji značajna razlika između tetovaža i oslikavanja tijela. Oslikavanje tijela, za razliku od tetovaža, privremene je prirode i traje svega nekoliko sati, dok je slikarija na tijelu u obliku tetovaže trajan oblik modifikacije. Mnogi kritičari umjetnosti raspravljaju o legitimnosti oslikavanja tijela kao suvremene metode u umjetnosti. Kako je ovakav način izražavanja privremene prirode, postoji pitanje gdje je njegova vrijednost uopće. Je li oslikavanje tijela samo privremena intervencija u ljudsko tijelo koja može biti promatrana kao performans ili konceptualna umjetnost. Periera navodi kako mnogi kritičari umjetnosti oslikavanje tijela smatraju grubim i prostim oblikom izražavanja te on kao takav ne može biti smatran umjetničkim pokretom. Zadnjih nekoliko godina javlja se veliki broj suvremenih umjetnika koji svoje tijelo ili tijelo drugih pojedinaca gledaju i tretiraju kao čisto platno koje tek čeka da se njime ispiše umjetnost [17].

Slika 8. Oslikano lice Surma dječaka

2.3. SUVREMENI UMJETNICI OSLIKAVANJA TIJELA

2.3.1. Emma Hack

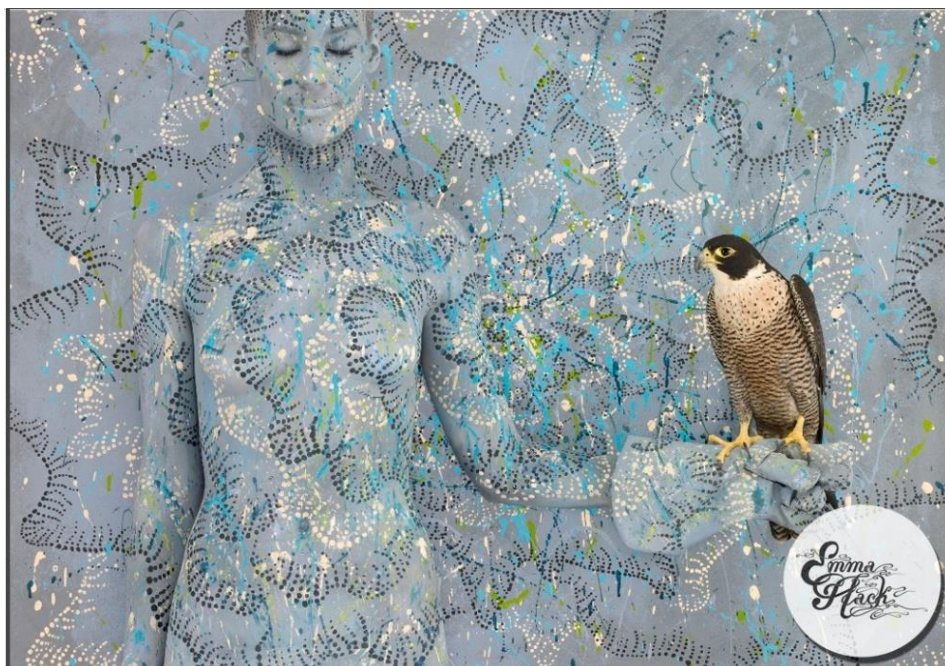
Emma Hack australaska je likovna umjetnica poznata po svojim fotografijama oslikanih golih ljudskih tijela koja se vizualno spajaju s uzorkom pozadine s uzorkom, stvarajući kamuflažni efekt poput kameleona. Njezina je tehnika razvijena početkom 2000-ih i inspirirana je dizajnom tapeta Florence Broadhurst. Emma Hack, umjetnica iz Australije najpoznatija je po *bodypaintingu* u video spotu za pjesmu „Somebody that I used to know“ glazbenika Gotyeja. Djela Emme Hack karakteriziraju živopisne pozadine s kojima se stapaju potpuno goli modeli. Za slikanje jedne osobe i fotografiranje treba joj između osam i petnaest sati rada, a prilikom snimanja koristi se i živim pticama koje postaju dijelom umjetničkog djela [18].

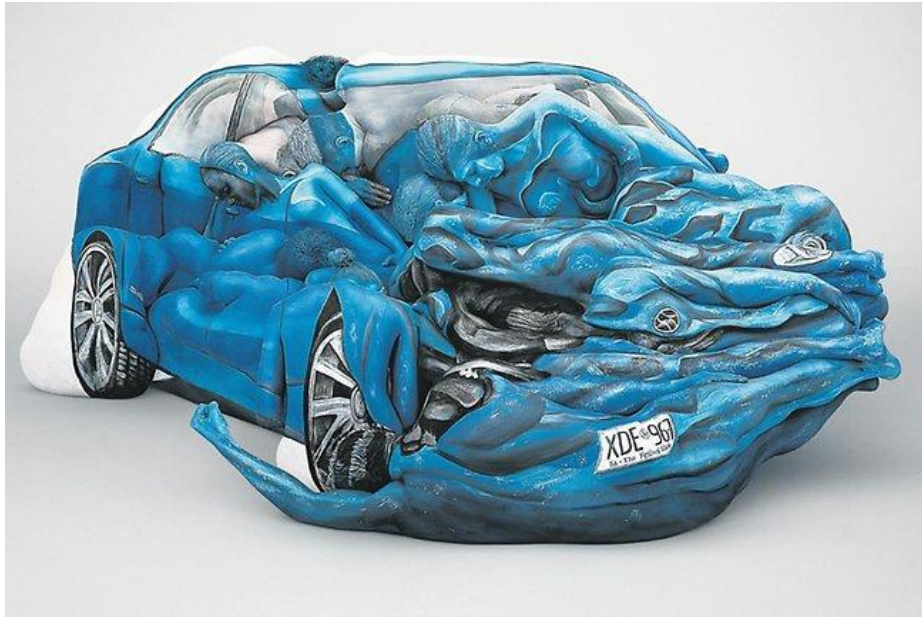
Slika 9. Emma Hack, djelo „Exotic birds“

Slika 10. Emma Hack za spot „Somebody that I used to know“

Slika 11. Emma Hack „Peregrine falcon with spotted sun“

Slika 12. Kampanja za Clemenger BBDO Adelaide

Emma Hack zadužena je za kampanju reklamne agencije Clemenger BBDO Adelaide. Kampanja protiv brze vožnje prikazuje uništeni automobil nakon nesreće, načinjen od sedamnaest oslikanih ljudskih tijela. Za realizaciju ove kampanje Emmi je trebalo osamnaest sati za oslikavanje svih tijela [19].

2.3.2. Liu Bolin

Liu Bolin suvremeni je umjetnik rođen u kineskoj provinciji Shandong. Diplomirao je likovne umjetnosti na Koledžu umjetnosti Shandong 1995. godine, a magistrirao likovnu umjetnost na Centralnoj akademiji likovnih umjetnosti u Pekingu 2001. godine. Njegova su djela izlagana u muzejima širom svijeta. Liu Bolin kineski je umjetnik performansa i fotograf poznat po korištenju kameleonskim metodama stekavši nadimak „Nevidljivi čovjek“. Najpopularnija djela Nevidljivog Čovjeka dolaze iz njegova serijala „Skrivanje u Gradu“, fotografskih djela u kojima se umjetnik u potpunosti stapa s pozadinom. Bolin stoji satima na jednom mjestu dok ga njegovi asistenti boje stvarajući savršenu kamuflažu koja ga stapa s okolinom. Bolinova djela ne govore o nestajanju pojedinca, već upozoravaju na potrošačku okolinu koja nas u potpunosti obuzima [20].

Slika 13. Liu Bolin „Skrivanje u gradu“

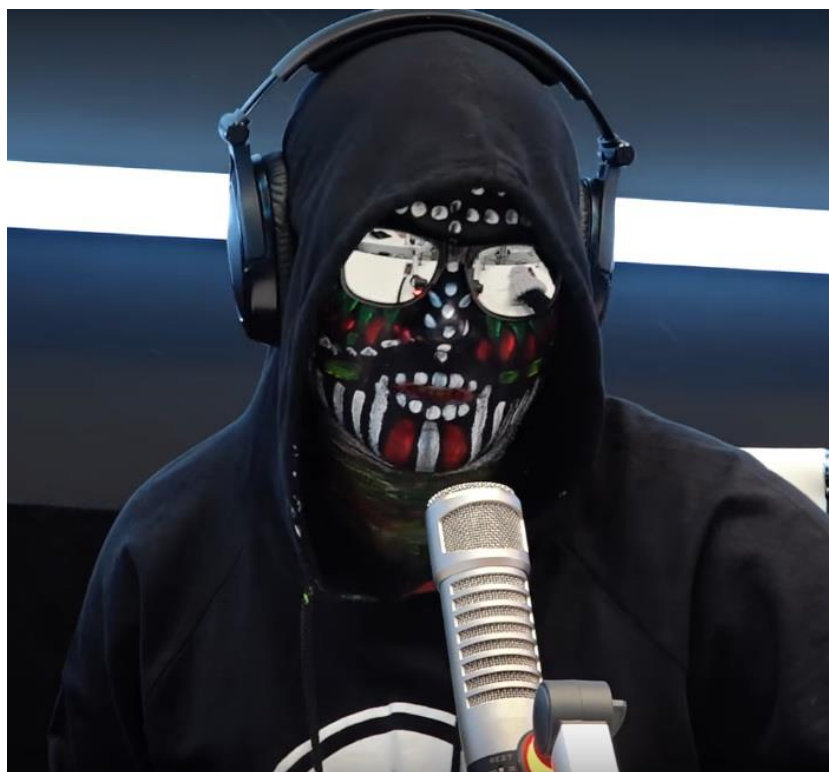
Slika 14. Liu Bolin „Skrivanje u gradu“

Slika 15. Liu Bolin „Skrivanje u gradu“

2.3.3. Carla's Dreams

Carla's Dreams moldavska je glazbena grupa. Počevši od 2012. godine, bend je anonimna skupina pjevača i skladatelja koji pjevaju na rumunjskom, engleskom i ruskom jeziku. Carla's Dreams kombinira nekoliko glazbenih stilova, uključujući *hip hop*, *jazz*, *rock* i *pop*. Tijekom koncerata vokal benda, kako bi sakrio svoj identitet, nosi kapuljaču i sunčane naočale, a lice mu je maskirano [21].

Slika 16. Vokal benda „Carla's Dreams“

Slika 17. Glazbena skupina „Carla's Dreams“

Slika 18. Vokal benda „Carla's Dreams“

2.3.4. Laolu Senbanjo

Laolu Senbanjo, inače poznat kao "Laolu NYC", vizualni je umjetnik sa sjedištem u Brooklynu, pjevač, tekstopisac, glazbenik, odvjetnik za ljudska prava i aktivist. Započevši pravnu karijeru, Laolu je uvijek nastojao pomoći drugima da otkriju svoju istinu. Da bi to učinio, kreće se na način koji mu je najprirodniji: kroz beskrajne dubine svojih umjetničkih djela. Nakon što se tri godine bavio pravom u Nigeriji, preselio se u New York, gdje je od tada posvetio svoje vrijeme stalnom umjetničkom stvaralaštvu. Laolu se vodi idejom da sve stvari; bio to papir, zidovi, ljudi, zgrade, automobili, kako god rekli - njegovo su platno. Nadahnut afričkim tradicijama, poviješću i duhovnošću, Senbanjove privremene, ali dojmljive kreacije osvijetlile su vještine suvremenih nigerijskih umjetnika. Senbanjo smatra da njegov rad kod promatrača stvara bolje razumijevanje nigerijske kulture i afričkog identiteta. Ručno oslikani bijelom bojom tijela na goljoj koži, prekrasni dizajni više su od ukrasnih uzoraka: drevni su nigerijski simboli i kodovi. Pod velikim utjecajem svoje rodne nigerijske kulture, Senbanjo se

koristi elementima iz svog naslijeđa Yoruba, kulture na jugozapadu Nigerije. Umjetnik sa sjedištem u New Yorku najpoznatiji je po suradnji s Beyoncé na njenom albumu *Lemonade*, za koji je naslikao sva tijela plesača i tijelo same pjevačice, što ga je proslavilo. Osim s Beyoncé, ostvario je i mnoge druge suradnje kao npr. s *Nike*, *Adidas*, *Starbucks* i dr. [22].

Slika 19. Laolu i Beyoncé

Slika 20. Laolu Senbanjo

Slika 21. Laolu Senbanjo i Nike

2.4. TEKSTILNI UMJETNICI

2.4.1. Aïssa Dione

Aïssa Dione, poznata senegalska slikarica i dizajnerica tekstila, osnovala je tvrtku koja nosi njezino ime Aïssa Dione Tissus davne 1992. godine. Njezina je misija: oživjeti tradicionalno i jedinstveno senegalsko tkanje tkanina i izgraditi proizvodni lanac istih tkanina koje su doista 100 % izrađene u Senegalu. Njezin je pristup kombiniranje jedinstvenog dizajna, znanja i zanatske izrade kako bi se afrički pamuk pretvorio u vrijedan proizvod. Uspjela je u tome gradeći vrhunsku marku tkanina potkrepljenu stoljetnim vještinama prerade i tkanja pamuka. Danas Aïssa ima više od sto zaposlenika čije se tradicionalne ručno tkane tkanine isporučuju vrhunskim *brandovima* dizajna interijera širom Afrike, Europe i Sjedinjenih Država. Aïssin dizajn i tkanine krasi glavne dizajnerske salone i marke kao što su *Hermés*, *Fendi*, *Christian Liaigre* i *Peter Marino* [23].

Slika 22. Tkanina Gainde, Aïssa Dione

Slika 23. Tkanina Kameroun, Aïssa Dione

Slika 24. Tkanina Ibadan, Aïssa Dione

2.4.2. Nike Davies-Okundaye

Nike Davies-Okundaye rođena je 1951. godine u Ogidi-Ijumuu, država Kogi, Nigerija. Odgojena je usred tradicionalne prakse tkanja u rodnom selu Ogidi u zapadnoj Nigeriji. Umjetničke vještine Nike njegovali su u mladosti njezini roditelji i prabaka koji su bili glazbenici i zanatlije. Rani dio života provela je u Osogbu, koji je poznat kao jedno od glavnih središta za umjetnost i kulturu u Nigeriji. Nike je osnivačica i direktorica četiriju umjetničkih centara koji mladim umjetnicima nude besplatan trening iz vizualnih, glazbenih i performativnih umjetnosti. Vlasnica je najveće umjetničke galerije u zapadnoj Africi, kompromitirajući preko 7000 umjetničkih djela [24].

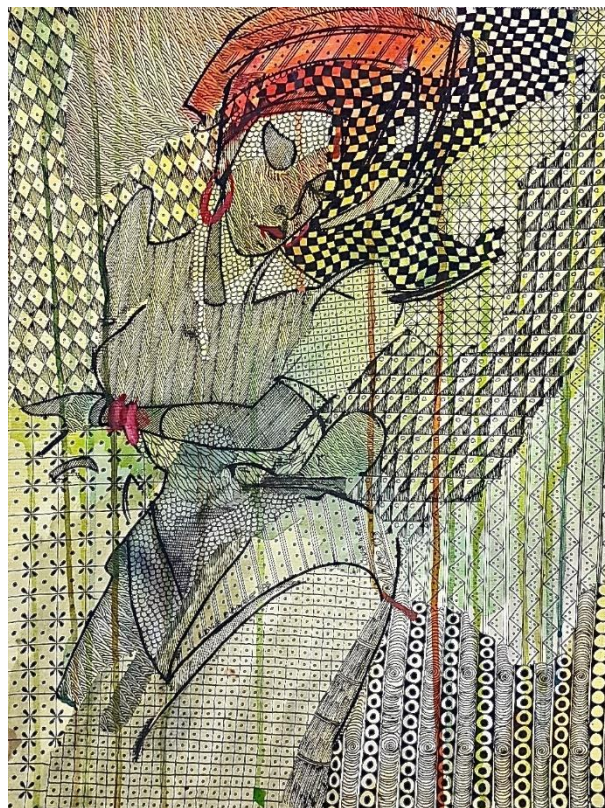

Slika 25. Colorful patterns, Nike Davies-Okundaye

Slika 26. Harmless dream, Nike Davies-Okundaye

Slika 27. Love dance, Nike Davies-Okundaye

2.4.3. Hana Getachew

Hana Getachew rođena je u Addis Abebi, u Etiopiji. Nakon nekoliko godina u Montrealu, njezina se obitelj nastanila u New Yorku. Diplomirala je na Sveučilištu Cornell, diplomiravši dizajn interijera. Hana je nekada bila glavna suradnica u Studios Architecture u New Yorku. Dizajnerica Hana Getachew pokrenula je „Bolé Road Textiles“ iz želje da svoju ljubav prema etiopskim ručno tkanim tkaninama spoji s karijerom u dizajnu interijera. Tijekom svojih jedanaest godina u velikoj njujorškoj arhitektonskoj tvrtki Hana je shvatila da je njezina sklonost živim bojama i grafičkim uzorcima izravan rezultat njezina odgoja u domu ispunjenom nevjerovatnim tradicionalnim etiopskim tekstilom. Njezini dizajni za Bolé Road omaž su tom kulturnom nasljeđu i odraz vlastite osobne globalne moderne estetike [25].

Slika 28. Bolé Road tekstili

Slika 29. Bolé Road tekstili

Slika 30. Bolé Road prekrivač

2.5. AFRIKA

Afrika jest po veličini drugi kontinent na Zemlji. Ime mu potječe od Rimljana, koji su Afrikom (*lat. Africa*, možda prema imenu berberskoga plemena Afer, mn. Ifri ili prema semitskom /punskom/ korijenu 'fr odnosno hebrejski, i arapski 'afar: prašina, zemlja) zvali svoje posjede u današnjoj Tripolitaciji i Tunisu. Afrika je okružena Atlantskim i Indijskim oceanom, Sredozemnim i Crvenim morem. Od Rta Ra's Ben Sekka ($37^{\circ} 21' N$) na sjeveru do rta Agulhas ($34^{\circ} 52' S$) na jugu duga je oko 8000 km, a od rta Verde ($17^{\circ} 35' 32'' W$) na zapadu do rta Hafun ($51^{\circ} 26' E$) na istoku široka je 7400 km. Izuzevši gorje Atlas (4167 m), Afrika je građena od staroga kamenja, koje je od paleozoika ostalo nepromijenjeno. Građom je slična brazilskoj masi u Južnoj Americi, Dekanskomu poluotoku u Aziji i zapadnoj polovici Australije. Pretpostavlja se, po zajedničkoj fosilnoj flori *Glossopteris*, da su sve te stare mase pripadale jedinstvenomu prakontinentu Gondvani.

Afrika ima oko 720 363 000 stanovnika (1996). Od cjelokupnog broja stanovnika na autohtono stanovništvo otpada 97 %, a ostatak je stanovništvo europskog i azijskog podrijetla. Europljani žive pretežno u Južnoafričkoj Republici (oko 20 % stanovništva), zatim u Zimbabveu, Zambiji, Namibiji, Mozambiku, Keniji i Senegalu. U istočnoj i južnoj Africi ima stanovnika azijskog podrijetla. Prosječna gustoća stanovništva u Africi iznosi 24 st./km². Gusto naseljeni krajevi u Africi rijetka su pojava. U savani i na velikim čistinama gustoća je od 20 do 40 st./km², u stepi je manja od 10 st./km², a u tropskoj kišnoj šumi manja od 5 st./km²; u Egiptu, na području doline Nila oko 800 st./km². Najrjeđe su naseljeni neki dijelovi Sahare, gdje jedan stanovnik dolazi na više kvadratnih kilometara.

Podjela je stanovništva prema rasnim kriterijima djelomično arbitrarna jer se temelji na fizičkim značajkama koje ne pripadaju samo jednoj skupini. U Africi, gdje su seobe bile vrlo česte, skupine stanovništva često su se miješale, a s time i njihove fizičke značajke. Unatoč tomu mogu se izdvojiti neke skupine koje se daju razmjerno dobro definirati. U Africi postoji oko 500 naroda i plemena. Na sjeveru kontinenta i na najvećem dijelu Sahare dolaze rasne europske skupine (pripadaju mediteranskoj rasi; Arapi, Berberi i Tuarezi), dok mnogobrojne skupine koje pripadaju crnoj rasi (negridi) zauzimaju gotovo cijeli kontinent južno od Sahare (sudanidska, bantuidna, nilotidna skupina). Među najstarije crnačke skupine u Africi (Negrili) pripadaju Pigmejci (u prašumama središnje Afrike) te Hotentoti i Bušmani u području pustinje Kalahari. Etiopski rasni tip (Etiopljani, Somalci), kao i njemu slična fulpska skupina, rezultat je miješanja između europske mediteranske i afričke crne rase. U krajevima uz obalu

Indijskoga oceana mnogobrojne su skupine u (novije doba) doseljenih Azijata (Indijaca, Pakistanaca, Arapa, Kineza). Na Madagaskaru nalazi se malena skupina pripadnika mongolidne rase (indonezijska, narod Merina), dok su Malgaši rasna mješavina Indonezijaca i pripadnika afričke crne rase. Afriku su već prije oko 5 milijuna godina naseljavali bliski evolucijski preci današnjeg čovjeka. Prije oko 1,5 milijuna godina ta su se bića razvila u napredniju formu *Homo habilis* i *Homo erectus*. *Homo sapiens* javlja se prije 200 000 godina. Postupno se pojavljuje podjela na rase. Potkraj paleolitika (od 12 000 do 10 000 god. pr. Kr.) Afriku su naseljavali Bušmani i Pigmeji u ekvatorijalnoj Africi te nigridsko stanovništvo u sjevernoj, zapadnoj i srednjoj Africi. Prva velika civilizacija (Egipat) nastala je u Africi, u dolini Nila oko 5000 godina pr. Krista. Od 11. st. pr. Kr. na sjevernoj obali Afrike svoje trgovačke kolonije osnivaju Feničani. Tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. cijelu sjevernu obalu Afrike, od današnjeg Maroka do Egipta, osvaja Rim te dolazi do spajanja kultura [26].

Slika 31. Satelitski prikaz Afrike

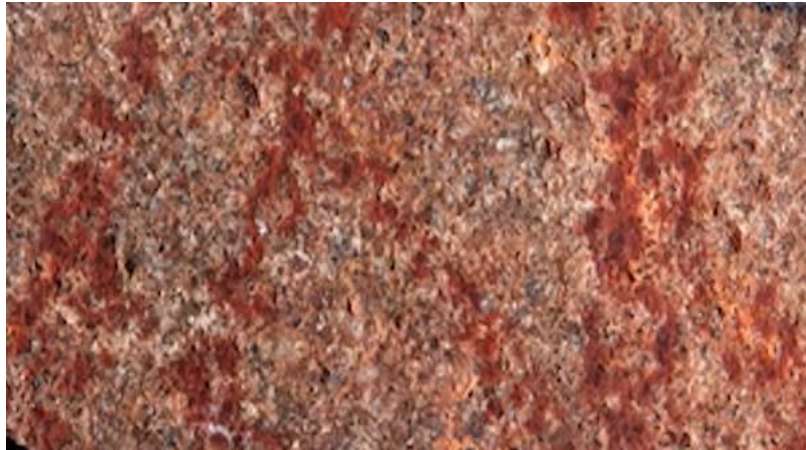
2.5.1. Afrička umjetnost

Tradicionalnu afričku umjetnost odlikuje simbolička povezanost pojedinca s plemenom i plemena sa svemirom. Ta umjetnost izražava složeni unutarnji život naroda. Svaki važan čin u plemenskom društvu, od rođenja do smrti, od suše do kiše, prati odgovarajući obred, kojemu je potrebna figura ili predmet (fetiš, totem, maske, namjenski ritualni predmeti, figure pokojnika i dr.). Ostvarenja su uglavnom skulpture od drva i druga djela plastičnog umijeća izrađene jednostavno, gotovo apstraktno. Proporcije su sasvim zanemarene, glava je uvećana jer je, po vjerovanju primitivnih plemena, ona središte mudrosti, moći i dobrote. Figure su koncipirane frontalno i uvijek statično.

Oslikavanje zidnih površina datira iz 7. tisućljeća pr. Kr. (oslikani i urezani crteži životinja i ljudi u špiljama južne Afrike i Sahare). Likovni je izraz vrlo raznolik, uvjetovan plemenskim mjerilima i prirodnim okolišem; pretežito je narativan, plošno shematiziranih likova, a u koloritu ograničen na nekoliko boja (bijela, crna, oker, crvena).

Posebnu kategoriju afričkih likovnih proizvoda, ujedno i dio religijsko-magijskog inventara, čine maske ratničkoga ili kultnoga značenja (totemizam, animalizam, mistične inicijacije i dr.), od obične imitacije životinjskih glava do grotesknih i zastrašujućih oblika. Afričke maske mogu predstavljati neki duh ili pretka ili mogu biti posve dekorativne naravi. Oblikuju se od najraznovrsnijih materijala, rezbare se, inkrustriraju, polikromiraju s obilatom dodacima perja, lika, krzna i sl. Važni su materijali drvo, biserje, slonovača i školjke. Antinaturalizam i sažetost, te likovna raskoš boja i oblika utjecala je na neke slikare i kipare ekspresioniste, foviste, poglavito kubiste (Karl Schmidt-Routluff, Henri Matisse, Pablo Picasso) [27].

Oslikavanje je tijela jedan od najstarijih oblika umjetnosti u Africi. Dokazi o njegovu podrijetlu nalaze se u afričkim pećinskim slikama i graviranju na stijenama koji datiraju još iz kamenog doba. Nedavna otkrića u Blombos špilji, Južna Afrika, otkrili su da su pigmenti, uključujući crveni i žuti oker, korišteni za oslikavanje tijela prije 100 000 godina. Upotreba tijela kao platna, i zemlje kao palete, oslikavanje se tijela ne izvodi samo za ukrašavanje, već i za prenošenje važnih kodiranih poruka koje ukazuju na pripadnost, status i položaj u društvu.

Slika 32. Prikaz crteža iz špilje Blombos

Dizajni dolaze iz drevnih izvora, boje dolaze iz prirode i boje su često povezane sa svijetom predaka. Afrički slikari tijela svakodnevno se rekreiraju bez tabua i granica koje povezujemo s golim tijelom. Tijelo je u svom prirodnom stanju prvotna površina na kojoj se odvija slika. Oslikavanje je tijela intimno i zadovoljavajuće, odaje počast ljudskom obliku i svim njegovim dijelovima tijela. Tijelo se promatra kao cjelina, bez srama, svaki je dio jednak i oslikan. Umjetnost je oslikavanja tijela proslava - (proslava života) potvrđuje se život, spontano je, transformira se i označava potvrdu življenja [28].

2.6. SURMA NAROD

Surma je zajednički naziv za više etnički i lingvistički srodnih plemena na jugozapadu Etiopije i na području odnedavno nezavisne države Južni Sudan. Žive sjedilačkim načinom života i bave se stočarstvom i poljodjelstvom, nisu izrazito radišni te će proizvesti onoliko hrane tek da mogu preživjeti. Život na Zapadu ih ne zanima, a o njemu ne znaju baš ništa. Iako imaju svoju školu, u njoj nisu mnogo naučili. Školu plaća država, no roditelji nemaju pretjeranog razumijevanja za obrazovanje svoje djece. Jednostavnim načinom života žive već stoljećima, ne poznaju godine te o svojim godinama samo nagađaju, tako na primjer čovjek od 80-ak godina izjavljuje da je star svega deset godina. Iako već godinama do mjesta gdje obitava Surma narod dolaze fotografi, reporteri, pa čak i turisti, stići onamo nije niti malo bezopasno.

Granica s Južnim Sudanom i naoružani pripadnici Surma naroda, razlog su zašto je potrebno da posjetitelj ima svog naoružanog vojnika [29].

Slika 33. Naoružani pripadnik Surma plemena

Piju krv i mlijeko životinja. Životinje uglavnom ne jedu, osim u vrijeme velike ceremonije ili nekih rituala. Ratnici nekada spremaju napitak od životinjske krvi i mlijeka, a obred koji čine s tim napitkom zovu „krvarenje krave“. Pijenje svježe krvi prema njihovu vjerovanju daje snagu pripadnicima plemena. Životinju ne ubijaju, nego uz pomoć strijele iscijede krv iz vene te ju potom zatvore.

Slika 34. Surma muškarac pije svježu krv

Njihov je doživljaj ljepote potpuno drukčiji od onog koji imaju ljudi sa zapada. Skarifikacija tijela, što rezultira ožiljcima na prsima i rukama, još je jedna uobičajena praksa. Za muškarce, ožiljci simboliziraju protivnike koje su pobijedili u bitci. Kada djevojke uđu u pubertet započinje proces umetanja diskova u donju usnu. Da bi se diskovi umetnuli, prije rezanja rupe uklanjaju se njihova dva donja zuba. „Imati usnu ploču znak je ljepote i što je veći tanjur, što više stoke vrijedi... ovo je važno kada su žene spremne za vjenčanje“, rekao je g. Gerth. Što je ploča veća, više krava djevojčin otac može zahtijevati u mirazu kada se njegova kći uda. Usna ploča je mjerilo po kojem se mjeri djevojčina vrijednost, ljepota, a jednako se tako razvlače usne resice, na kojima su ukrasne naušnice od čiste bronce. Žene provode skarifikaciju režući kožu britvicom nakon što je podignu trnom. Tijekom trgovine robovima Surma je počela koristiti usne diskove da bi se unakazili kako ih arapski trgovci robovima ne bi odveli. S vremenom je praksa postala znak ljepote i stoga je ostala u njihovoj kulturi. Ljepota ne obilježava muškarca, već njegova snaga i sposobnost da se dokaže, odnosno pobijedi u Donga borbi štapovima. Odrasli muškarci uglavnom briju glave, a od odjeće ne nose gotovo ništa.

Slika 35. Proces skarifikacije

Slika 36. Surma žena sa usnim diskom

Slika 37. Surma djevojka

Mahom su nepismeni, a malo je Surmi koji znaju ahmarski, semitski jezik koji je službeni jezik Etiopije. Na granici s Južnim Sudanom, u blizini doline Omo, oko 7000 ljudi Surme živi u jednostavnim kolibama s okruglim krovom. Mnoge generacije žive pod jednim krovom. Nema tekuće vode i praktički nema zapadnjačkih sadržaja poput zahoda ili televizora. Preživljavanje pripadnika Surme temelji se na poljoprivredi - jedući uglavnom ječam i kukuruz u obliku kaše

- sa stokom među njihovim najcjenjenijim posjedima. Susjedne obitelji ili čak čitava plemena ponekad kreću u rat zbog goveda i riskiraju vlastite živote. Očevi mladenki često će stoku prihvaćati kao miraz budućih zetova. Goveda su izuzetno važna za Surma narod i definiraju status. Osim što su izvor mlijeka i krvi, goveda su bogatstvo kojim se može trgovati. Prosječan čovjek posjeduje između 30 i 40 goveda. Da bi se mogao oženiti, potrebno mu je oko 60 goveda koje će dati obitelji svoje žene [28].

Slika 38. Kuća Surma naroda

Slika 39. Surma pripadnik sa svojom stokom

2.6.1. Umjetnost oslikavanja tijela kod naroda Surma

Surma iz jugozapadne Etiopije, manje poznato pleme, koje broji oko 30 000 pripadnika, majstori su u umjetnosti oslikavanja tijela. 1985 živjeli su u udaljenoj pustinji, gotovo da su isto bili nepristupačni kao i stoljećima prije pod vladavinom Abesinskih careva kada su bili izolirani od ostatka svijeta. Na kraju kišne sezone Surmani započinju tromjesečnu proslavu udvaranja i braka, a vrhunac je proslave opasni sport borbe štapovima zvani Donga. Donga se održava kako bi se dokazala muževnost, izmirile prepirke, i nadasve osvajale žene. Ove proslave pružaju fokus na izvanredan umjetnički izraz Surmana.

Slika 40. Surma muškarci u pripremi za Donga borbu štapovima

Ponosni na svoj visok, gibak i upečatljiv stas, Surmani se koriste cijelim tijelom kao platnom za složene dizajne koje oslikavaju na svojoj koži. Oni se ukrašavaju kako bi privukli suprotni spol, zastrašili neprijatelje prilikom borbe sa štapovima ili jednostavno da iskažu raspoloženje u tom danu - bilo da je nestašno ili zaigrano, dramatično ili teatralno. Svakog jutra tijekom sezone proslave udvaranja muškarci, žene i djeca spuštaju se na rijeku da prikupe kredu s obale. Miješajući kredu s vodom nastaje bijela pasta, koju potom nanose koristeći se jednom od dvije tehnike. Prva tehnika uključuje prosipanje mješavine krede i vode po tijelu, potom mokrim

vrhovima prstiju crtaju po nanesej boji, otkrivajući tamnu kožu ispod boje. Ova je tehnika posebno prihvaćena kod muškaraca, koji pomažu jedni drugima oslikati područja tijela do kojih je teško doći. Druga tehnika uključuju stvaranje četkice za slikanje koja slikaru omogućava da nanosi ponavljajuće uzorke na kožu u obliku zvjezdastih ili cvjetnih motiva. Četkicu dobivaju žvačući grančicu, sve dok se vlakna ne krenu razdvajati. Katkad se savršenim krugom trske prerezane na sredinu koristi da bi se dizajn utisnuo na kožu.

Muškarci su općenito poznatiji kao najvještiji u slikanju, sa sofisticiranijim dizajnom. Mlade ih djevojke traže zbog svog talenta pomoću kojeg će moći ukrasiti i poboljšati njihovu ljepotu i privlačnost. Oslikavaju djevojke tako da im bojom okružuju usta, oči i grudi kako bi se naglasila bit njihove ženstvenosti.

Slika 41. Oslikavanje lica i tijela

Muškarci kada oslikavaju sebe gotovo nijedan dio tijela ne ostavljaju neukrašen. Omiljeni je dizajn oslikavanja križni dizajn koji započinje odmah ispod pupka i proteže se sve do vrha

spolovila, naglašavajući tako njihovu muškost. Samo jedan dio smije ostati neukrašen, a to su potkoljenice. Ako bi bile oslikane, razmazale bi se prilikom hoda kroz visoku travu kako bi prisustvovali ceremonijama u drugim selima. Rijeka Omo bogata je željeznim oksidima koji daju oker crvene boje i bijelu kredu pomoću kojih narodi Surma oslikavaju tijelo. Komadići stvrdnute zemlje, stare nekoliko milijuna godina, iskapaju se s riječnih obala, potom melju u fini prah, koji se kasnije pomiješa s životinjskom masti ili vodom tvoreći tako tradicionalnu boju. Crvene i bijele boje čine savršen kontrast kada se apliciraju na tamnu kožu. Crveni je oker korišten kao pigment još u prapovijesnom vremenu, simbolizirajući energiju i plodnost, dok bijela kreda, često korištena kao primarna boja u oslikavanju tijela, označava inicijaciju osobe u svaku novu životnu fazu.

Slika 42. Surma muškarac s oslikanim tijelom

Slika 43. Surma dječak s oslikanim tijelom

Narod Surma iz jugozapadne Etiopije i njihovi susjedi Karo, čija sela leže uz obalu rijeke Omo, slikarstvo tijela smatraju bitnim dijelom odgoja svakog djeteta. Odrasli stalno podsjećaju svoju djecu da, uz zadovoljstvo koje donosi, oslikavanje tijela ima i ozbiljniju svrhu. Oslikavanje tijela priprema djevojke za privlačenje budućih partnera, dok dječaci uče kako ukasiti svoje tijelo na način koji dočarava njihovu muževnost i iskazuje njihovu hrabrost. Motivi kojima se koriste odrasli zahtijevaju izvanrednu kontrolu nad izvršavanjem, pa djeca obično počinju učiti svoje vještine slikanja tijela već oko četvrte godine života. Kako bi olakšali učenje o vještinama oslikavanja tijela, djeca se koriste grančicama s vrhovima iz kojih vire vlakna te šuplju trsku prerezanu na pola koja služi za otiskivanje kružnih motiva na tijelo.

Slika 44. Surma djeca

Dok slikanje tijela na odraslima može biti složeno i dugotrajno, dizajni oslikani na djeci imaju tendenciju da budu jednostavniji. Među dječjim omiljenim motivima jesu motivi crvenih i bijelih zvijezda ili cvijeća, otisnuti preko lica, prsa i nadlaktica. Ako su nerazdvojni prijatelji, kao što je to čest slučaj kod djece, vole se međusobno ukrašavati podudarajućim sličnim dizajnom. Ova praksa stvaranja blizanačkih dizajna može se naći i među djevojkama u adolescentnoj dobi, pa čak i među mladim parovima koji se međusobno privlače. Za djecu Surme i Karoa, oslikavanje je tijela način odgajanja u pripremi za susret sa svijetom. Djeci je najprije omogućeno da igraju ulogu u ritualima udvaranja izvodeći svoje posebne plesove. Ples zmija jedan je od njihovih omiljenih. Čučajući na zemlji, djeca formiraju dugačku liniju i polako skaču naprijed poput skakavaca, pjevajući uglas „naša majka, naša jabuka, naše voće“. Od krugova koje mlade djevojke crtaju oko bradavica na ravnim prsima, do štapnih figura muškaraca urezanih na dječjim grudima, dječji crteži i uzorci prenose osjećaj prijelaza i osnaživanja. Tradicionalna umjetnost tijela koja jesu učenje služi da ih podsjeti da je djetinjstvo priprema da postanu odrasli muškarci i žene od kojih ovisi opstanak njihove zajednice [28].

Slika 45. Surma djeca u procesu oslikavanja lica i tijela

Slika 46. Surma dječak

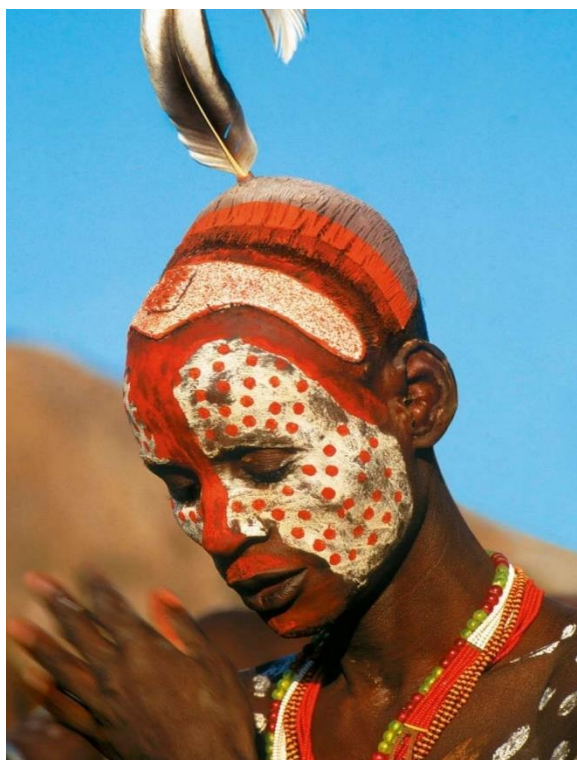
2.6.2. Primjeri dizajna oslikavanja tijela Surma naroda

Kako je spomenuto ranije, pripadnici Surma naroda koriste se prirodnim sirovinama i pigmentima kako bi proizveli boju pomoću koje oslikavaju svoja tijela. S obzirom na to da njihovu nepismenost i izoliranost, koriste se jednostavnim i primitivnim dizajnima. Najčešći elementi koji se pojavljuju jesu linije koje mogu biti valovite, cik-cak, ravne, zatim točkice, krugovi, cvjetni i zvjezdasti motivi.

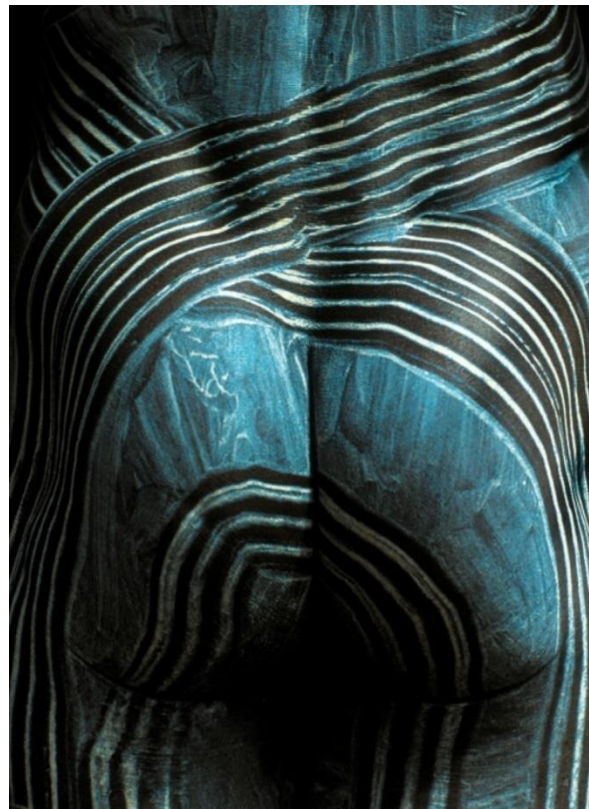
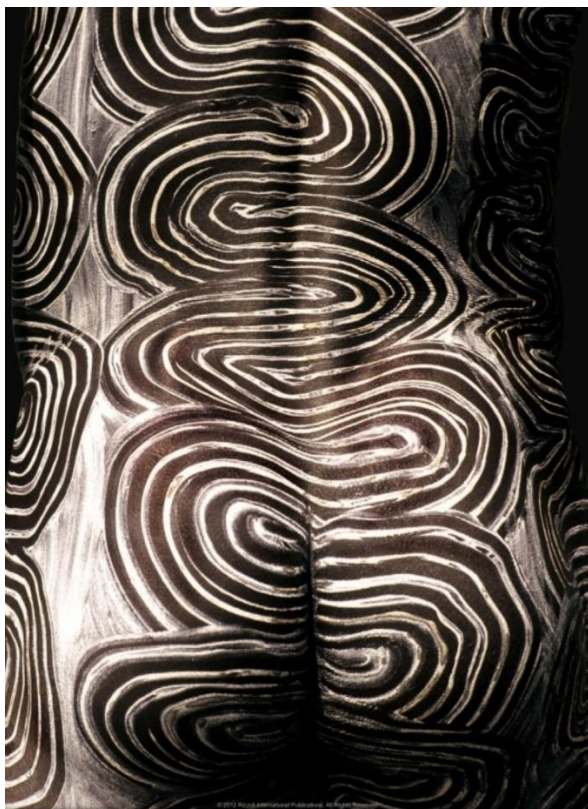

Slika 47. i 48. Primjeri dizajna oslikavanja tijela kod Surma naroda

Slika 49. i 50. Oslíkana lica Surma muškaraca

Slika 51. i 52. Primjeri dizajna oslikavanja tijela kod Surma naroda

3. METODIKA RADA

3.1. EKSPERIMENTALNI DIO – KREATIVNI PROCES

U eksperimentalnom dijelu rada korišteni su začini i kava u svrhu postizanja prirodnih bojila pomoću kojih će se bojati i oslikavati tkanina. Mnoge prirodne namirnice odlične su za bojenje tkanina. Prirodna se bojila najbolje primaju na prirodni materijal, stoga je za izradu likovnih predložaka odabran upravo on. Tkanina korištena, kako u eksperimentalnom, tako i u kreativnom procesu izrade likovnih predložaka, sirovo je pamučno platno, poznato još pod nazivom žutica. Još jedan razlog zašto je odabrana žutica, jest taj da je ona vrlo pogodna za oslikavanje i crtanje po njoj. S obzirom na to da se prirodna bojila brzo ispiru i blijede s tkanina, potrebni su fiksatori koji će to spriječiti ili usporiti ispiranje i blijedenje boje. U svim procesima i smjesama kao fiksator korišteni su kuhinjska sol i alkoholni ocat u raznim omjerima.

Prvotna je ideja bila obojati tkaninu *shibori* tehnikom. *Shibori* je metoda bojanja tekstila tako da se na tkanini rade i vežu čvorići ili se mota na razne načine kako bi se dobio *shibori* efekt, odnosno efekt neravnomjernog bojenja tkanine. Za svako bojenje tkanina mora biti čista kako bi se boja lijepo vezala za nju. U prvom eksperimentu za bojenje korištena je crna mljevena kava uz dodatak soli i alkoholnog octa, dok je u drugom korištena kavovina, odnosno kava od biljke cikorijske.

3.1.1. Proces bojanja tkanine

Prvi je postupak u ovom procesu priprema tkanine *shibori* tehnikom. Nakon odrađene *shibori* tehnike slijedi priprema otopine u koju se uranja tkanina. Otopina je spravljena od 1 l vode, 5 jušnih žlica crne mljevene kave, 2 jušne žlice soli i 2 jušne žlice alkoholnog octa. Nakon što je otopina došla do vrenja, slijedi uranjanje tkanine. U istoj su se otopini tkanine bojale na dva različita načina, s kuhanjem i bez kuhanja. Tkanine su se kuhale sat vremena, a one koje se nisu kuhale bile su uronjene dva sata u istoj otopini. Nakon bojenja slijedi razmotavanje i ispiranje tkanine pod mlazom hladne vode. Kada se isprao višak boje, slijedi sušenje. Tkanine su se sušile na suncu, što je rezultiralo posvjetljivanjem boje i gubljenjem *shibori* uzorka. Tijekom ovog procesa nije primijećena velika razlika u obojenju kuhanih i nekuhanih tkanina.

Radi postizanja intenzivnijeg obojenja, jedan je dio tkanina bio umočen u novu otopinu gdje je na 1 l vode dodano 7 jušnih žlica crne kave, 4 jušne žlice kuhinjske soli i 4 jušne žlice alkoholnog octa. Tkanine su se namakale u pojačanoj smjesi dvanaest sati. Prilikom vađenja tkanina iz otopine bilo je vidljivo intenzivnije obojenje, ali samo trenutno. Pod mlazom vode višak se boje isprao, a tkanine su posvijetlile sušenjem na suncu. Iz ovog je procesa zaključeno da tkaninu treba ostaviti da se suši na zraku, bez utjecaja sunca.

Slika 53. Sastojci i materijal potrebni za bojanje

Slika 54. Tkanina pripremljena *Shibori* tehnikom

Slika 55. Tkanina uronjena u otopinu

Slika 56. Tkanina nakon vađenja iz otopine

Slika 57. Ispiranje tkanine pod mlazom hladne vode

Slika 58. Sušenje tkanine

U drugom eksperimentu, umjesto crne mljevene kave korištena je kava od cikoriije. Otopina je u ovom eksperimentu spravljena od 4 jušne žlice kave od cikoriije, 2 jušne žlice kuhinjske soli i 2 jušne žlice octa. Tkanine su se pripremile *shibori* tehnikom i uronile u provrelu otopinu. U otopini su tkanine bile uronjene oko sat vremena bez kuhanja. Nakon ispiranja pod mlazom vode odmah je bilo vidljivo intenzivnije obojenje, koje se i zadržalo nakon sušenja na zraku bez utjecaja sunca. Zbog intenzivnijeg obojenja u daljnjem je radu korištena ista ova smjesa za oslikavanje tkanina pomoću kista.

Slika 59. Drugi eksperiment bojenja

Slika 60. Tkanine uronjene u otopinu cikoriije

3.1.2. Spravljanje prirodnih boja za oslikavanje

Kako bi likovni predlošci rezultirali što boljim odgovorom na odabranu temu, odlučeno je koristiti se četirima bojama, smeđom, narančasto-crvenom, žutom i bijelom. Za smeđu je boju korištena otopina od cikorijske u kojoj se bojala tkanina, za narančasto-crvenu boju korištena je mljevena začinska paprika, za žutu mljevena kurkuma, a zbog nemogućnosti dobivanja postojeće bijele boje od prirodnih sirovina i namirnica, korištena je akrilna boja. Sve spravljene boje sadržavale su vodu, sol i alkoholni ocat i to u omjeru (2 čajne žlice začina, 1,5 jušna žlica vode, 1 čajna žlica soli i 1 čajna žlica alkoholnog octa). Za izradu bijele boje u prvom je načinu korišteno bijelo brašno, a u drugom smrvljena kreda. Ni jedan ni drugi način nisu se pokazali djelotvornim jer nakon sušenja na tkanini oslikani dijelovi krenu se ljuštiti, a da ne ostavljaju ikakav obojeni trag. Prilikom eksperimentiranja s bojama zaključeno je da više slojeva na tkanini boju čini intenzivnijom, stoga su svi motivi na tkanini ponovljeni više puta radi intenzivnijeg obojenja.

3.2. KREATIVNI PROCES

Prije upuštanja u kreativni proces potrebno je upoznati se s odabranom tematikom. Nakon proučavanja tematike bilježe se i spremaju fotografije koje će poslužiti kao inspiracija, potom slijedi izrada likovnih predložaka koji će voditi ka krajnjem rezultatu. Prilikom izrade likovnih predložaka cilj je bio što vjernije dati odgovor na odabranu tematiku. Svi likovni predlošci izrađeni su na prirodnom materijalu uz korištenje prirodnih bojila uz dodatak akrilne boje. Oslikani uzorci sušili su se na zraku bez utjecaja sunčeve svjetlosti zbog zadržavanja intenziteta bojila. Na likovnim predlošcima prikazuju se dizajni oslikavanja tijela karakteristični za afrički Surma narod. Zadržao se primitivni način slikanja i prikaza uzoraka.

Prvi korak u kreativnom procesu je glačanje tkanine s ciljem izbjegavanja nabora radi lakšeg interveniranja na tkanini, zatim ocrtavanje željenih uzoraka uz pomoć olovke. Za oslikavanje uzoraka korišteni su slikarski kistovi i prsti. Prilikom oslikavanja uzoraka prvo se slika s jednom bojom nakon koje se tkanina suši, zatim slijedi druga boja i sušenje, pa treća boja i sušenje. Sušenje se odvija pomoću sušila za kosu, ili slobodnog sušenja na zraku. S obzirom da je sirovo pamučno platno tkanina koja ima malu tendenciju skupljanja u morkom potrebno

je završene likovne predloške još jedanput prijeći glačalom. Krajnji rezultat kreativnog procesa jest kolekcija likovnih predložaka koji rezultiraju s četiri tekstilne slike. Tekstilne slike se nadovezuju jedna na drugu, a svaka od njih može funkcionirati i kao samostalna tekstilna slika.

Slika 61. Pribor za oslikavanje likovnih predložaka

Slika 62. Oslikavanje prstima

3.3. LIKOVNA ANALIZA

Svi likovni predlošci realizirani su istom tehnikom i istim bojama. Kao što je spomenuto u kreativnom procesu realizacija rada se sastoji od oslikavanja i bojanja tkanine pomoću slikarskih kistova i prstiju. Uzroci su bojani i po nekoliko puta, ovisno o željenom intenzitetu koji se nastojao dobiti.

Tekstilna slika 1.

Na ovoj tekstilnoj slici jasno se vidi oblik glave. Riječ je o glavi djevojke iz afričkog plemena Surma. S obzirom da je prikazan samo obris glave ispunjen raznim uzorcima odaje se dojam misterije i anonimnosti. Promatrač koji nije upoznat s tematikom može pretpostaviti da glava pripada afričkoj populaciji zbog prikaza ušnog diska i ćelavosti što je karakteristično za afrički narod. Slika može biti postavljena horizontalno ili vertikalno.

Slika 63. Tekstil 1

Slika 64. Tekstil 1.

Slika 65. Tekstil 1., detalji

Tekstil 2.

Ova tekstilna slika prikazuje gornji dio ljudskog tijela, odnosno vrat i ramena. Nema direktnog prikaza ljudskih dijelova tijela, stoga se može interpretirati kao prsni dio tijela ili leđni. Prevladavaju smeđe i narančaste nijanse, s naglaskom na žutu boju u predjelu vrata.

Slika 66. Tekstil 2

Slika 67. Tekstil 2., detalji

Slika 68. Tekstilna slika 2., detalji

Tekstilna slika 3.

Iz samog promatranja ove tekstilne slike promatrač ne može zaključiti da se radi o prikazu ljudskog dijela tijela. Naime, prikazuju se uzorci iscrtani na predjelu abdomena. Dominiraju kružni oblici i smeđe nijanse.

Slika 69 . Tekstilna slika 3

Slika 70. Tekstilna slika 3., detajli

Slika 71. Tekstilna slika 3.

Tekstilna slika 4.

I kod ove slike je slučaj neraspoznavanja prikazanog oblika. Dominantna smeđa boja naglašava bijele linije koje se međusobno križaju. U manjim tragovima pojavljuju se žuta i narančasta boja. Prikazani oblik predstavlja donji dio tijela, odnosno pupak i kukove.

Slika 72. Tekstilna slika 4.

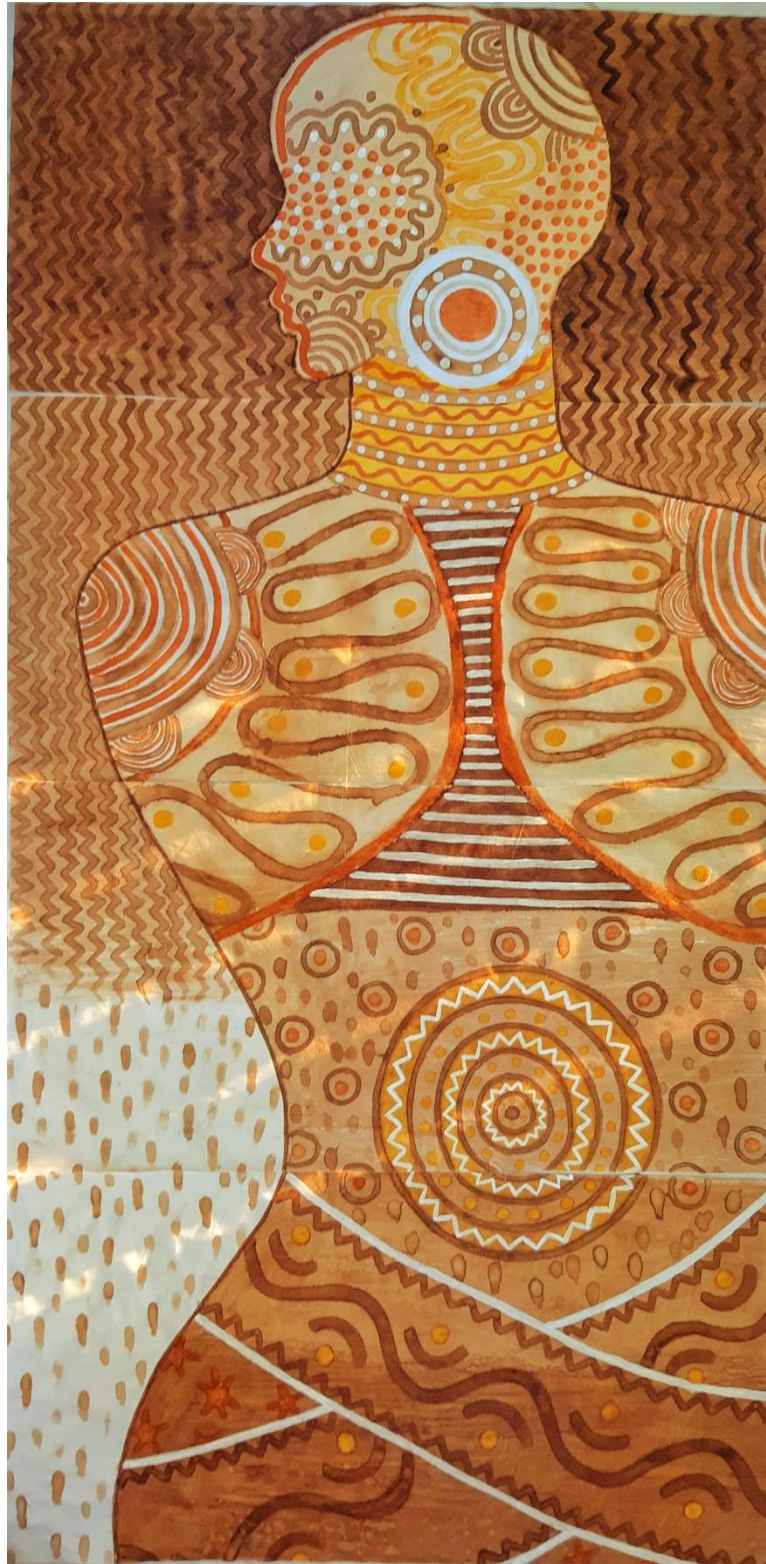
Slika 73. Tekstilna slika 4., detalji

Slika 74. Tekstilna slika 4.

Sve 4 tekstilne slike se nastavljaju jedna na drugu te tvore jednu tekstilnu sliku na kojoj se nalazi žensko tijelo. Tijelo je kao i pozadina ispunjeno elementima oslikavanja tijela Surma naroda.

Slika 75. Spojene tekstilne slike

3.3.1. Moguća primjena

Tijekom izrade likovnih predložaka utvrđeno je da korištena bojila nisu pogodna za svakodnevnu uporabu zbog njihovog ispiranja. Važno je napomenuti da se ispiranje boje ne događa odmah nakon prvog pranja, već se ono odvija postepeno i svakim sljedećim pranjem se gubi intenzitet boje. Da bi ove tekstilne slike bile moguće za primjenu na odjevnim ili dekorativnim tekstilijama, potrebno ih je prebaciti u digitalni oblik kako bi se pomoću tehnika tiska primjenile na razne tekstilije, što nam automatski pruža i mogućnost primjene na netekstilnim proizvodima.

Slika 76. Model zaštitne maske za lice s tiskanim likovnim predlošcima

Slika 77. Model zaštitne maske za lice s tiskanim likovnim predloščima

4. ZAKLJUČAK

U svijetu umjetnosti postoji mnogo polemika oko tematike oslikavanja tijela. Dok neki oslikavanje tijela svrstavaju pod umjetnost, drugi pak tvrde da oslikavanje tijela ne može biti umjetnost upravo zbog toga što nije trajno i ne ostavlja tragove. Bez obzira je li oslikavanje tijela umjetnost ili ne, ono postoji od samog početka civilizacije. Poznato je da su ljudi oduvijek komunicirali putem slika, bilo u vidu spiljskih crteža ili u vidu crteža na tijelu. Oslikavanje tijela je i danas uveliko prisutno u svijetu na razne načine, mnogi suvremeni umjetnici se okušavaju u oslikavanju tijela. Oslikavanje tijela se koristi u protestima, reklamnim kampanjama, glazbenim spotovima, performansima, ukratko rečeno oslikavanje tijela prisutno je svugdje oko nas. Kada bi išli dublje u srž, u oslikavanje tijela odnosno lica možemo svrstati i klasično svakodnevno žensko šminkanje. Najprimitivniji oblik oslikavanja tijela nalazimo u plemenskim kulturama. Takve kulture oslikavanje tijela prakticiraju zbog tradicije, iskazivanja pripadnosti, zbog nekih rituala i slično, a i danas je uvelike prisutno pogotovo među afričkim narodima i plemenima.

Tijekom samog procesa izrade teorijskog dijela diplomskog rada istraženi su razni načini ukrašavanja tijela kroz povijest, te život i običaji afričkog Surma plemena s naglaskom na njihove načine oslikavanja tijela. S obzirom da je riječ o plemenu koje je poprilično izolirano od utjecaja zapadnjačkih kultura cilj je bio izraditi likovne predloške koji bi bili što bliži Surma narodu. Korišten je prirodni materijal sirovo pamučno platno te isto tako i prirodne boje, a oslikani motivi koji se pojavljuju su jednostavni i primitivni. Likovni predlošci kao cjelina prikazuju oblik tijela. Cijela površina tijela je ispunjena raznim motivima „skrivajući“ tako identitet osobe. Upravo zbog toga što je i samo pleme Surma izolirano od vanjskog utjecaja, tako je i ovo tijelo izolirano od pogleda.

Cjelina sastavljena od četiri likovna predloška prikazuju tijelo. Svaki likovni predložak može funkcionirati samostalno kao tekstilna slika, ili se mogu kombinirati u raznim varijantama. Zbog neizdrživosti boje na tkanini ove tekstilije nisu pogodne za svakodnevnu uporabu na tekstilnim predmetima u izvornom obliku. Za svakodnevnu primjenu likovne predloške potrebno je prebaciti u digitalni oblik da bi se omogućila njihova primjena metodom tekstilnog ili neke druge metode tiska. Tim metodama ostvaruje se mogućnost primjene likovnih preložaka na tekstilne i netekstilne proizvode.

5. LITERATURA

1. Mifflin, M. (2013). Bodies of subversion: the history of woman and tattoo. NY: powerHouse Books.
2. <http://www.libela.org/prozor-u-svijet/3797-odstigmatizacije-i-subverzivnosti-dosnazivanja-i-modnoga-trenda/>
3. Serup, J. i sur. (2015). Tattoos, health, risk and culture. Copenhagen: The Council of health and disease prevention.
4. Poon, K.W.C. (2008) In situ chemical analysis of tattooing inks and pigments- modern organic and traditional pigments in ancient mummified remains. Centre for Forensic Science, University of Western Australia.
5. <https://www.xn--80adcn8aqlb9v.xn--90a3ac/>
6. <http://www.teen385.com/funzone/zanimljivosti/ukrasavanje-tijela-diljem-svijeta-skarifikacija-sakacenje-tetoviranje>
7. <https://www.fantasticafrica.org/african-art-painting/#.X3x1cmgzbIU>
8. DeMello, M. (2014). Inked: Tattoos and body art around the world. Santa Barbara: ABC-CLIO
9. Gillo, Dorfler, Moda, Golden Marketing, Zagreb, 1997
10. Gilbert, S. (2000) Tattoo history source book. Juno books.
11. <http://www.kozmetika.edu.rs/project/skarifikacija/>
12. <https://www.nationalgeographic.com/news/2004/7/scarification-ancient-body-art-leaving-new-marks/>
13. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Saka%C4%87enje>
14. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/dosljaci-iz-svemira-ili-iz-drugih-krajeva-svijeta-bioarheolog-novak-za-tportal-otkriva-tajnu-deformiranih-lubanja-iz-hermanova-vinograda-20190830>
15. <http://www.historyofcosmetics.net/history-of-makeup/body-painting-history/>
16. <https://bella-volen.com/body-art-history-body-painting-history.html>
17. <https://www.widewalls.ch/magazine/body-painting-art>
18. http://www.emmahackartist.com.au/emma_art/46.Australiana/australiana.html#.X32S72gzblU
19. <https://mymodernmet.com/emma-hack-crash-puzzle-body-art/>
20. <http://www.galleryek.com/artists/liu-bolin>

21. <https://www.discogs.com/artist/3481891-Carlas-Dreams>
22. <https://laolu.nyc/about>
23. <http://www.lionessesofafrica.com/lioness-aissa-dione>
24. <https://www.gafraart.com/artists/56-nike-davies-okundaye/overview/>
25. <https://boleroadtextiles.com/pages/meet-hana>
26. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Afrika>
27. https://hr.wikipedia.org/wiki/Afri%C4%8Dka_umjetnost
28. Carol Beckwith & Angela Fisher (2012.), Painted bodies, African body painting, tattoos & scarification. Rizzoli international Publications

5.1. IZVORI SLIKA

Slika 1. i 2. <https://novi.ba/clanak/47414/top-read-week>

Slika 3. <https://www.oldest.org/artliterature/tattoos/>

Slika 4. https://www.novilist.hr/Zivot-i-stil/Trazio-je-njih-a-pronasao-sebe-Pogledajte-nevjerojatne-fotografije-putopisca-Gorana-Jovica/?meta_refresh=true

Slika 5. <https://www.libela.org/prozor-u-svijet/3797-od-stigmatizacije-i-subverzivnosti-doonsnazivanja-i-modnoga-trenda/,%2025.10.2016.%5d>

Slika 6. <https://www.gettyimages.com/detail/photo/scar-pattern-on-the-body-of-a-surma-fighter-royalty-free-image/121223705?adppopup=true>

Slika 7.

https://www.google.com/search?q=lip+plates+surma+tribe&sxsrf=ALeKk004tbs6k1doZcBCYllyoVp4t5VMQQ:1601999201214&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwik_cWKqKDsAhUCxYsKHY63B5YQ_AUoAXoECB4QAw&biw=1366&bih=576#imgrc=xX02ZlHxA7igUM

Slika 8. <https://www.gettyimages.com/photos/surma-tribe?family=editorial&page=4&phrase=surma%20tribe&sort=mostpopular>

Slika 9., 10., 11., 12.

http://www.emmahackartist.com.au/emma_art/46.Australiana/australiana.html#.X32S72gzblU

Slika 13., 14., 15. <http://pixelizam.com/umjetnost-liu-bolina-nevidljivog-covjeka/>

Slika 16.

https://www.google.com/search?q=carlas+dreams&sxsrf=ALeKk028Myhrw10oxZm9r8aP_IzY0zw18Q:1602067627421&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwi9str-

Slika 31. https://www.google.com/search?q=africa&sxsrf=ALeKk02LVOeI-v9N6LuWsfk4ymaVvbR3A:1602059459823&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=o8yRXdx1RsapIM%252Cqrz3T2C6gQC9SM%252C%20&vet=1&usg=AI4_-kQ2-MifXHXfydubNZ5ody2aODnkLg&sa=X&ved=2ahUKEwir04vIiKLSAhXopIsKHUtcApwQ9QF6BAgJEEo&biw=1366&bih=576#imgrc=o8yRXdx1RsapIM

Slika 32.

https://en.wikipedia.org/wiki/Blombos_Cave#/media/File:Claimed_Oldest_Known_Drawing_by_Human_Hands_Discovered_in_South_African_Cave.jpg

Slika 33., 34., 39., 46 <https://www.gettyimages.com/photos/surma-tribe?family=editorial&page=4&phrase=surma%20tribe&sort=mostpopular>

Slika 35., 36., 38. https://www.novilist.hr/Zivot-i-stil/Trazio-je-njih-a-pronasao-sebe-Pogledajte-nevjerojatne-fotografije-putopisca-Gorana-Jovica/?meta_refresh=true

Slika 37., 40., 41., 42., 43., 44., 45., 47., 48., 49., 50., 51., 52. Carol Beckwith & Angela Fisher (2012.), Painted bodies, African body painting, tattoos & scarification. Rizzoli international Publications

Slika 53.- 77., Privatna galerija